

1066 Tidsskrift for Historie

Adresse

1066, c/o Institut for Historie, Njalsgade 102, 2300 København S
www.1066.dk, 1066@hum.ku.dk
I kommission hos Syddansk Universitetsforlag, Campusvej 55, 5230 Odense M,
tlf. 66 15 79 99, mail: press@forlag.sdu.dk

Ansvarshavende redaktør

Birgitte Holten, ph.d., Center for Virksomhedshistorie, Handelshøjskolen i København
Porcelanshaven 18 A, 2000 Frederiksberg, bh.lpf@cbs.dk

Tryk og opsætning

Sat med Georgia 10,7 pkt., Narayana Press
ISSN 0106-0627

Illustration s. 25: © Herman Vedel/Copy-Dan Billedkunst 20070112

Redaktion

Christina Folke Ax, Martin Bork, Michael Gelting, Anne Katrine Gjerløff, Birgitte Holten, Morten Fink-Jensen, Rikke Kristiansen, Morten Larsen, Pelle Larsen, Trine Madsen, Mark Mau, Anita K. Nielsen, Sune Christian Pedersen, Gunvor Simonsen, Pernille Sonne, Mia Münster-Swendsen

Anmeldelsesredaktører

Anne Katrine Gjerløff og Pelle Larsen: anmeldelsesred@1066.dk

Priser

37. årgang:
Abonnement 4 numre kr. 225,-
Institutionsabonnement kr. 300,-
Udenlandske abonnenter kr. 300,-
Introduktionstilbud for
studerende kr. 150,-
Løssalg pr. nummer kr. 50,-
Ældre årg. pr. nummer kr. 25,-

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l.
bedes rettet til Syddansk Universitetsforlag.
Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig
kildeangivelse.

Giro 804 20 20

37. årgang nr. 2, juni 2007

Artikler

Morten Lind Larsen

“Et Fremmedlegeme i det danske Samfund” 3

Jakob Flygare

Assyriologi under nazismen: Videnskab i Det Tredje Rige 15

Finn Aa. Rønne

Kolonialisme og mission i Sydetiopien 27

Anmeldelser

Den moderne lægevidenskab fremkomst i Danmark (Anita Kildebæk Nielsen) 38

Den ulykkelige selvejerbonde (Martin Bork) 40

Står om end tårnene falde (Mogens Christensen) 42

I orkanens øje (Jakob Sørensen) 45

Det hemmelighedsfulde selskab (Anne Katrine Gjerløff) 46

Christina Folke Ax

Englændernes landgang på Farø 1807 bagsiden

Billedtekst til forside

Antisemitismen og den klassiske jødekarikatur har sneget sig ind i persontegningen på denne nazistiske plakat fra 1943, selvom det direkte budskab er antikommunistisk (Morten Thing: *Anti. Begreberne antikommunisme – antisemitisme og deres historie*. Roskilde 2003, s. 24).

Om tidsskriftet

1066 henvender sig til alle historisk interesserede. Tidsskriftet indeholder artikler og anmeldelser om dansk og international historie, og stofvalget spænder fra oldtiden til samtidshistoriske begivenheder. 1066 ser det som en særlig opgave at viderebringe resultaterne af kandidatspecialer og ph.d.-afhandlinger. Tidsskriftet udkommer fire gange årligt og udgives med støtte fra Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

“Et Fremmedlegeme i det danske Samfund”

– en komparativ undersøgelse af antisemitismens og antikommunismens temaer

Efterhånden som befrielsesstemningen i 1945 blev afløst af den kolde krigs barske virkelighed, gav våbenkapløbet og den spændte internationale situation næring til en voksende antikommunisme i Danmark. Sovjetunionens fremfærd i Østeuropa og Stalins totalitære regime leverede ammunitionen til en fornuftsbestemt og realistisk fjendtlighed i kommunistkritikken, men i de tilfælde, hvor klassiske antisemitiske fjendbilleder blev gentaget i antikommunismen, antog den danske antikommunisme et xenofobisk skær.

Af Morten Lind Larsen, cand.mag.

En Gallup-undersøgelse viste i foråret 1952, at et lille flertal af de adspurgte gik ind for at udelukke medlemmer af Danmarks Kommunistiske Parti fra højere stillinger i administrationen (45 pct. for, 41 pct. imod).¹ Antikommunismen havde tydeligvis fundet fodfæste hos den danske befolkning under den kolde krig, når et så drastisk tiltag mod danske samfundsborgere kunne møde opbakning i befolkningen. Så selvom krigstruslen og Sovjetregimets forbrydelser rimeligvis kunne give antikommunismen et rationelt grundlag, forekommer det sandsynligt, at antikommunisme af en mere irrationel karakter også har påvirket folkestemningen.

Formålet med denne artikel er at undersøge tilstedeværelsen af irrationelle elementer i den danske antikommunisme i den kolde krigs første årtier (1946-1962) på baggrund af en sammenligning med temaer fra besættelsestidens rabiate antisemitisme. Ræsonnementet er, at hvis tankefigurer fra et af de ældste og mest irrationelle had i menneskehedens historie, antisemitismen, går igen i dele af anti-

kommunismen, kan det ses som en indikation af, at antikommunismen i sådanne tilfælde savner rationel begrundelse. Det er imidlertid ikke hensigten med artiklen at postulere, at fjendtlighed mod kommunismen generelt må anses for irrationel og ubegrundet, som det er tilfældet med antisemitismen, men alene at belyse de eksempler, hvor en irrationel antikommunisme kommer til udtryk.

En nuanceret kategorisering af antisemitismens og antikommunismens udtryksformer kan styrke grundlaget for sammenligningen. Antisemitismens variationer i udtryksmåde og sprogbrug kan favnes med den opdeling i tre grader af fjendtlighed, som Sofie Bak har introduceret i sin ph.d.-afhandling.² “Den realistiske fjendtlighed” udgør den første type og betegner tilfælde, hvor det enkelte individ anvender al tilgængelig information i sin opfattelse af andre individer. Han/hun søger at forstå andre grupper og deres medlemmer på samme måde og med den samme forståelse af naturen i grupper, som når det gælder individets egen gruppe. Som følge af for-

skellige værdier eller konkurrence imellem grupperne eksisterer der imidlertid fortsat fjendtlighed. En vigtig pointe er således, at fjendtlige ytringer over for jøder ikke nødvendigvis er et udtryk for antisemitisme.³ Eksempelvis kan en teologisk kritik af jødedommen være baseret på udelukkende rationelle argumenter.

Når fjendtligheden mod jøder antager en mere irrationel karakter, bliver den derimod antisemitisk i sin natur, og de to andre typer af fjendtlighed betegnes derfor henholdsvis xenofobisk og racistisk antisemitisme. Det gælder for begge, at begrebet antisemitisme anvendes "i bredeste forstand som modvilje eller fjendtlighed mod jøder som et *kollektiv* fordi man nærer en forestilling om at denne gruppe har en særlig adfærd eller særlige egenskaber som adskiller dem fra majoriteten, og at denne adfærd skyldes den omstændighed, at de er jøder. Det er ikke modvilje mod mennesker, som tilfældigvis er jøder, men modvilje mod mennesker *fordi* de er jøder."⁴ Xenofobi er en fjendtlighed, der grundlæggende er baseret på adfærd, og som rettes mod samtlige medlemmer af en gruppe. Det sker, uagtet at fjendtligheden bygger på en adfærd, som kun udøves af enkelte medlemmer af denne gruppe, eller som udelukkende hører fortiden til. Ofte er den xenofobiske antisemitisme udtryk for et medlem af en majoritetsgruppes fejlagtige og ufuldstændige forståelse af en social trussel mod gruppen, og her udøver xenofobien således en sydebuk-funktion.⁵

Racisme er fjendtlighed baseret på race og en forestilling om, at biologiske forskelle er årsag til forskellig mentalitet, adfærd og egenskaber. Mens xenofobien jævnlige refererer til fortidig adfærd og tillader undtagelser, umuliggør racismen undtagelser og retter sig mod samtlige individer, som kan identificeres som hørende til racen. Denne sondring medfører eksempelvis en afgørende forskel i løsningsmodellerne for det såkaldte "Jødeproblem". Den xenofob-

biske antisemitisme forstår Jødeproblemet som religiøst, kulturelt, økonomisk eller socialt og vil foreslå adfærdsregulerende løsninger som konvertering, assimilation og begrænsning af indvandringen. Er Jødeproblemet derimod racistisk formuleret, anses racen for uforanderlig, og løsningsmodellerne vil være isolation, udryddelse eller ultimativt udryddelse.⁶

Antikommunisme

Hvis "jøder" erstattes med "kommunister" i definitionen af antisemitisme, kan antikommunisme defineres som modvilje eller fjendtlighed mod kommunister som et *kollektiv*, fordi man nærer en forestilling om, at denne gruppe har en særlig adfærd eller særlige egenskaber, som adskiller dem fra majoriteten, og at denne adfærd skyldes den omstændighed, at de er kommunister. Det er ikke modvilje mod mennesker, som tilfældigvis er kommunister, men modvilje mod mennesker, *fordi* de er kommunister.

Det er dermed muligt at skelne mellem realistisk fjendtlighed og xenofobisk og racistisk antikommunisme. Den racistiske antikommunisme vil basere sig på race (fx "den gule fare") eller på anden vis forudsætte, at en arvelighed eller uforanderlighed gør sig gældende hos kommunister ("én gang kommunist, altid kommunist"). Det medfører, at efterkommere af kommunister automatisk stigmatiseres som kommunister. I den tidlige efterkrigstids kilder kommer den racistiske antikommunisme imidlertid ikke til udtryk, og derfor bliver sondringen mellem realistisk fjendtlighed og xenofobisk antikommunisme afgørende i undersøgelsen. Den realistiske fjendtlighed mod kommunister er således baseret på al tilgængelig information og består som følge af forskellige værdier eller konkurrence, mens den xenofobiske antikommunisme generaliserer og tilskriver samtlige kommunister en socialt truende adfærd, endskønt en sådan adfærd kun

kan påvises historisk eller hos enkelte partimedlemmer.⁷ Sådanne tilfælde af xenofobisk generalisering vil det være interessant at lokalisere i den danske antikommunisme. En sammenligning med eksempler fra den xenofobiske antisemitisme, hvor de samme underliggende temaer optræder, vil endvidere tydeliggøre mønstrene i den antikommunistiske argumentation.

Den spirende antikommunisme fokuserede især på ideologiske og systemmæssige forskelle i perioden fra 1946 frem til midten af 1950'erne, som undersøgelsens antikommunistiske kildemateriale overvejende stammer fra. I slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne gav våbenkapløbet og afsløringerne af Stalins forbrydelser derimod antikommunisterne mere konkrete argumenter på hånden, men det afgørende kriterium ved udvælgelsen af kildematerialet har imidlertid været, at kilderne skulle repræsentere en salonfæhig og almindeligt forekommende dansk antikommunisme. Således spænder udvalget af kilder fra den socialdemokratiske antikommunisme, repræsenteret af en række pjecer fra Arbejderbevægelsens Informations Central (AIC) og forfatteren Bjørn Svensson, til den borgerlige antikommunisme, som repræsenteres ved skribenten Hans Bølling, den konservative Ole Bjørn Kraft samt daværende statsminister Knud Kristensen og forsvarsminister Harald Petersen fra Kristensens Venstre-regering. Herimellem findes Sammenslutningen til Oplysning om Atlantpagt og Demokrati (Atlant-sammenslutningen), som blev dannet i december 1950 af gamle modstandsfolk samt politikere fra de tre store "Atlantpagt-partier", Socialdemokratiet, det Konservative Folkeparti og Venstre. I den borgerlige og tværpolitiske antikommunisme fremhæves modsætningen mellem "den frie verden" og totalitarismen typisk, mens den socialdemokratiske antikommunisme i stedet kendetegnedes ved sit

fokus på den splittelse i arbejderklassen, som kommunisterne angiveligt skabte.

Den jødiske konspiration

Et af de mest fremherskende temaer i antisemitismen, som bl.a. kendes fra forfalskningen *Zions Viser Protokoller*, er ideen om, at der eksisterer en umådeligt magtfuld, verdensomspændende jødisk konspiration, hvis beståen samtlige verdens jøder i varierende grad bidrager til. Denne hemmelige sammensværgelses evige målsætning er ubønhørligt at øge jødernes politiske, økonomiske og kulturelle magt på bekostning af resten af verdens befolkning.

Olga Eggert's føljeton "Historisk Strejflys over Verdensjødedommen", som strakte sig over 16 numre af National Socialistisk Arbejderpartis ugeblad *Kamptegnet* i 1940, indeholder mange eksempler på konspirationsmyten.⁸ Eksempelvis skriver Eggert i seriens første del, at efter udviklingen i de sidste 100 år at dømme, er "der ingen Tvivl [...] om, at Jødedommens aldrig tabte Maal er Verdensherredømmet, det som de siger blev lovet deres Stammefader Abraham."⁹ I næste del præciseres, hvordan den jødiske magtudøvelse foregår: "Og det stemmer overens med jødisk Væsen og Natur, at jødisk Magt udøves anonymt, thi Jødernes Evner kommer bedst til Udfoldelse bag Kulisserne, uden Kontrol af andre."¹⁰

I seriens sidste afsnit anskueliggøres omfanget af den jødiske magt: "Men naar det jødiske Folk som sagt raader over mere end Halvdelen af Verdens Guld, det vil sige Købeevnen og Betalingsevnen og samtidigt ejer Størsteparten af Verdens indflydelsesrige Blade og Tidsskrifter, det vil sige skaber den offentlige Mening og har magt til at fortie eller fordreje Sandheden efter eget Ønske, er der saa ikke al Grund til at advare mod den Fare, der [...] fra det jødiske Folk truer den hvide Races Religion og Kultur, Frihed og selvstændige Udvikling,

thi aldrig glemmer Jøden at kæmpe for det store Maal. [...] vinder Jøden, da er det ude med den hvide Race, da gaar det europæiske Folk og dets Kultur under.”¹¹ Således konkluderer Eggers til slut, at den jødiske sammensværgelse repræsenterer en livstruende fare for den europæiske civilisation i overensstemmelse med et tema, som senere vil blive behandlet i denne artikel.

Konspirationstemaet optræder ligeledes i den nationalkonservative forfatter Harald Niensens tekster fra besættelsestiden. I “Faldskærmstropper” opremser han jødernes mål: “en Personligheds totale Ud-slettelse, en Nations Erobring, et Erhvervs Bemægtigelse” og forklarer senere: “Jøderne er jo nemlig taktisk set ikke andet end Faldskærmstropper strøet ud blandt Befolkningen i de Lande, hvor de opholder sig og nydende alle de Fordele, der er forbundet med at kunne færdes i den uforstyrret og upaaagtet.”¹²

I de nævnte eksempler ses, hvordan konspirationstemaet kan præsenteres med et klart xenofobisk præg, hvor det er i kraft af en bestemt adfærd, at man tilskriver jøderne som samlet gruppe en socialt truende adfærd.

Kommunismens universelle mål og konspirationens myten

Konspirationens myten er et af de temaer fra antisemitismen, som tydeligst kan genfindes i antikommunismen, og her kommer dette tema desuden til udtryk gennem påstanden om kommunismens universelle mål og idé. Naturligvis har man kunnet påvise stærke forbindelser mellem de nationale kommunistpartier og Moskva,¹³ og kommunismens kritikere har også med rimelighed kunnet konstatere væsentlige forskelle mellem den kommunistiske demokratiopfattelse og det parlamentariske demokrati. Alligevel kan de følgende eksempler fra perioden belyse, hvordan anklagerne til tider antager en irrationel xenofobisk karakter, og billedet forstærkes

af, at konspirationens myten kan genkendes fra antisemitismen.

I bogen *Sådan er Kommunisterne*, som blev udgivet på det socialdemokratiske forlag Fremad i 1949, slår Bjørn Svendsen fast, at “ser man paa Landets Interesser, maa det afgørende være den Fare, som Kommunisterne rummer ved sin [sic!] nøje Tilknytning til Magtfaktorer uden for Landets Grænser.”¹⁴ Men allerede i 1946 tegner skribenten Hans Bølling situationen endnu skarper i *Gads danske Magazin* med støtte i en tale af forsvarsminister Harald Petersen (V) fra februar 1946, der formede sig som et langt angreb mod de danske kommunister. Bølling citerer Harald Petersen for følgende passus: “Mange Tegn tyder paa, at det danske kommunistiske Parti endnu ikke er akklimatiseret under vore Himmelstrøg, men at det optræder som et Fremmedlegeme i det danske Samfund.”¹⁵ Bølling uddyber derefter selv anklagen mod de danske kommunister: “at Kommunisten først og fremmest føler sig som Medlemmer af en Verdensbevægelse og føler sig mere forpligtet overfor denne Bevægelses øverste Ledelse end overfor det Land, de bor i.”¹⁶ Her slås et landsforræder-tema tillige an, og afsluttende skriver Bølling om de kommunistiske partier: “Officielt har de ingen fælles Overledelse, idet Komintern ikke eksisterer længere. Men man har et stærkt indtryk af, at selv om et centralt Organ ikke kan findes i nogen Vejviser, har Alverdens Kommunisten en forunderlig Evne til at handle, som om et saadant Organ stadig eksisterede! De optræder nøjagtigt paa Linie med hinanden, støtter loyalt hinanden, handler som var de Soldater i samme Hær.”¹⁷

Forestillingen om en verdensomspændende kommunistisk sammensværgelse, der infiltrerer alverdens samfund for at indføre verdenskommunismen, findes desuden i bladet *Demokratiske breve*, udgivet af Atlantsammenslutningen. Her kan man læse, at “Intet tyder på, at kommunismen

Max Arildskov var regional leder i DNSAP i årene 1933-1943, og denne hjemmegjorte farveblyants-tegning prydede forsiden af Arildskovs hæfte fra 1935. Tegningen er tydeligt inspireret af konspirationens myten og viser den jødiske blæksprutte, som omklamrer jorden med sine politiske, ateistiske og økonomiske fangarme (Max Arildskov: *Den jødiske Imperialisme*. Christiansfeld 1935).

har forladt sin infiltrationstaktik i fremmede lande”¹⁸. I Atlantsammenslutningens Folkefrontspjece præsenteres endnu et fremherskende konspiratorisk tema, som omhandler kommunisternes fordækte hensigter med samarbejder med andre partier: “Hensigten med nærværende undersøgelse er at slå fast, at kommunisterne i praksis er parat til at samarbejde med et hvilket som helst andet parti, vel at mærke på deres egne betingelser og med det faste forsæt at tilintetgøre deres midlertidige allierede, så snart det stadium er nået, hvor det bliver fordelagtigt for dem at gøre dette.”¹⁹ Senere uddybes: “En folkefront med kommunisterne er og bliver et farligt vå-

Omslagsillustrationen til Bjørn Svendsens bog *Sådan er Kommunisterne* benytter sig tydeligvis af den samme symbolik som hos Max Arildskov. Her er den jødiske blæksprutte imidlertid erstattet af en edderkop med hammer og segl (Bjørn Svendsen: *Sådan er Kommunisterne*. København 1949).

ben, der skal bruges til indførelsen af det kommunistiske verdensherredømme.”²⁰ Denne variant af konspirationstemaet findes fx også hos Hans Bølling: “Selv hvor [kommunismen] samarbejder med andre Partier, er det dens Maal at undergrave og overvinde dem, at tage Magten i Samfundet og etablere et Sovjetstyre efter russisk Mønster.”²¹

Endelig bør Ole Bjørn Krafts *Vé de be-sejrede* fra 1962 fremdrages. Heri hedder det: “Kommunismen er en universel bevægelse og ideologi, og derfor må den beherske den hele jord.” Senere beskrives kommunisternes fremgangsmåde med udgangspunkt i Sovjets optræden i de besatte

lande efter krigen, men vel og mærke som en fremgangsmåde, som stadig benyttes i alle lande, ifølge Kraft: "Som kommunisterne blev anbragt i regeringerne på de vigtigste poster, søgte de, hvad de stadig gør i alle lande, hvor de ikke har magten, at placere deres folk på nøglestillinger i fagforeninger, radio, fjernsyn, presse, politi osv." "Kommunismens system er et *undertrykkelsens* system. [...] *Målet er universelt*, budskabet og metoderne er ens overalt på jorden. Det *må* stræbe efter verdensherredømmet, thi enten må mennesker være frie eller slaver. Friheden og undertrykkelsens system kan ikke bestå ved siden af hinanden."²² Det underliggende ræsonnement er således, at også kommunisterne i Danmark ville benytte sig af præcis de samme ekstreme metoder, som man kendte fra de daværende kommunistiske stater.

Det er en fin linje, som skiller rationelle, realistiske argumenter rettet mod Sovjetstyringen af nationale kommunistpartier og kommunisternes særegne demokrati-forståelse fra de antikommunistiske argumenter, som dyrker konspirationsmyten og har et xenofobisk mønster. Men når fx danske kommunister under ét beskyldes for at infiltrere det danske samfund i udenlandske magters ærinde, kan det være svært at få øje på realismen, og anklagerne må i stedet tilskrives en xenofobisk tendens.

Jøden som landsforræder

Denne typiske anklage mod jøderne kommer til udtryk i en beklikkelse af jødernes loyalitet over for fædrelandet. En del af baggrunden for anklagen skal nok findes i det tilbagevendende spørgsmål om jødernes dobbelte loyalitet – er den ubetingede troskab over for fædrelandet, som mange nationalt sindede forventer, delelig, således at en jøde samtidig kan være tro over for sine trosfæller? Zionismens fremvækst har sikkert øget spørgsmålets aktualitet.

Men som de følgende eksempler viser, må den vigtigste årsag til temaets eksistens nærmere findes i ophavsmændenes ekstreme xenofobi og fordomsfuldhed.

I Olga Eggers' artikelserie kommer anklagen for illoyalitet til udtryk i følgende passus: "Jøden i alle Lande arbejder imod enhver national Politik, Kultur og Samfundsorden, enten dette aabent tilstaas eller ikke, og der findes ikke Mulighed for at faa Jøderne til at assimilere sig, gaa op i det Lands Befolkning, hvoriblandt de bor. Men ikke nok hermed, Jøderne forsøger samtidigt ved Hjælp af den Jøderne tilstaaede religiøse, sociale og statsretslige Ligestilling at tilvende sig alle vigtige Stillingen og udnytte de nationale Forhold uden nogen Forpligtelse overfor Værtsfolket eller dettes Land".²³

Når Harald Nielsen som tidligere nævnt kalder jøderne for faldskærmstroppe, kan der ikke være tvivl om, at han ingen nationalfølelse levner dem. Andetsteds skriver han: "I sine *Efterladte Papirer* citerer Kierkegaard en Udtalelse af Goethe om Jøderne, der myrdede deres Værtsfolk, Ægypterne, og tilføjer saa for egen Regning, at det nok bliver Jødernes Forhold til hele Europa i vor Tid. [...] Senere har andre fremsynede Aander udtalt lignende Advarsler. Det er derfor ikke for tidligt at lægge os deres Ord paa Sinde. Eller – er det allerede for sent?"²⁴ Selvom både Kierkegaard og Goethe skal tages i ed, er budskabet ikke desto mindre klart – i Harald Niensens optik er landsforræderi ikke en gerning, der ligger jøderne fjernt.

Endelig advarede slægtsforskeren Lorenz Christensen, som var en ledende figur i det tyske mindretal i Sønderjylland, i 1943 i bogen *Det tredje Ting* det danske folk mod jødernes forræderiske og unationale hensigter. Det skete med følgende svada, som efterfølger et afsnit, hvor han beskriver jødedommens plan om et socialrevolutionært foretagende i Marx' og Lascelles ånd – finansieret af den jødiske

kapital: "Danmark har under Parlamentarismen haft rigelig Lejlighed til at skønne om, hvorvidt saadanne Bestræbelser, der ikke har nogen som helst Tilknytning til den danske Nations Folkelighed og historiske Traditioner, men som søger sine Maal *udenfor* Samfundet samt at bringe Landet i Afhængighed af de jødisk-internationale Kræfter og gøre det til en Provins i det jødiske Verdensrige, er til Gavn eller til Skade."²⁵

Kommunisten som landsforræder

Kommunisternes loyalitet over for fædrelandet blev også gjort til genstand for tvivl og mistillid, delvis med baggrund i rationel argumentation foranlediget af forbindelserne mellem Moskva og de nationale kommunistpartier. Imidlertid findes der i 1940'erne og 1950'erne også eksempler på beskyldninger mod danske kommunister for landsforræderi, som har karakter af tilsmudsning.

En tendens i denne retning kan ses i den førnævnte tale af forsvarsminister Harald Petersen, hvor han kaldte det danske kommunistparti for et fremmedlegeme i det danske samfund, og mistroen til kommunisternes motiver skinner også igennem i en anden passus i talen, hvor forsvarsministeren udtaler om kommunisterne – der som bekendt var blandt de absolut mest aktive i modstandskampen: "De maa nu i Praksis godtgøre, at de ikke alene udførte deres Gerning i Modstandsbevægelsen af hensyn til, at Tyskland var saavel Danmarks som Sovjetruslands Modstander, men ogsaa udfra Hensynet til de Værdier, det demokratiske Danmark i sin Helhed ønskede at bjerge frelst gennem Krig og Besættelse."²⁶ Det er værd at bemærke, hvordan Harald Petersen fremstiller demokrati som en fast forankret dansk værdi på trods af, at demokratiet ikke kunne betegnes som egentlig rodfæstet i Danmark i 1930'erne og under besættelsen, og mange grupper – også inden for modstandsbe-

vægelsen – flirtede med udemokratiske ideer.

I den socialdemokratiske antikommunisme benyttedes diskussionen om kommunisternes rolle under besættelsen ofte til at betvivle kommunisternes fædrelandskærlighed, og måske fik Socialdemokratiets egen tøvende rolle i modstandskampen de socialdemokratiske angreb til at blive endnu mere nådesløse og uforsonlige. Fx hedder det i AIC-pjecen *Kommunisternes politiske Karrusel* om kommunistpartiets rolle frem til Tysklands angreb på Sovjet: "Aldrig har man set et Parti saa usselt forraade sin egen Klasses og sit eget Folks Interesser for det, de troede stemte overens med Sovjet-Unionens Ønsker."²⁷

Hos Bjørn Svensson formuleres den samme kritik på følgende måde: "Det var stadig Solidariteten med Sovjetunionen, der gjaldt, og Solidariteten med Kommunisternes Fædreland i normal Forstand, der intet betød."²⁸ Den ændring, der skete i kommunisternes optræden efter Hitlers brud på Molotov-Ribbentrop-pagten, var for Svensson ikke udtryk for en grundlæggende ændring hos kommunisterne, og det finder han bevis for i deres optræden efter befrielsen: "[Kommunisterne] havde intet at undskylde. I Stedet for at indrømme og beklage kom de med Bortforklaringer, der savnede enhver Forbindelse med Sandheden. Men naar man ikke kan stole paa Partiet, naar det redegør for sin Fortid, hvorledes kan der saa blive Tale om at tro det, naar det forklarer sit Syn på Fremtiden?"²⁹ Bjørn Svenssons argumentation undermineres imidlertid af, at anklagen om manglende selvransagelse efter besættelsen med mindst lige så god ret kunne rettes mod de traditionelle danske partier som mod kommunisterne.³⁰

Svensson fastholdt dog sin uforsonlige holdning gennem hele "anklageskriftet", og i det afsluttende kapitel af *Sådan er Kommunisterne* advarede han naive arbejdere om, at kommunisternes fremtidsønsker i

virkeligheden dækkede over direkte landsforræderiske motiver: "De Paroler, der kan tilsløre denne Generallinie [den umiddelbare kamp for proletarietets diktatur], er intet som helst andet end en 'alvorlig og paa lang Sigt beregnet Taktik'. Det er et uhyggeligt Spil, der her bliver drevet med godtroende Medløbere. Man maa haabe, at de gennemskuer Spillet, inden den kommunistiske Paroletaktik og Partiets Lygtemænd lokker dem ud i Medansvar for Oprør, Borgerkrig og Landsforræderi."³¹

I en AIC-pjece fra 1951 tegnes situationen endnu engang skarpt – her hedder det om det danske kommunistpartis forsvarspolitik: "Nu er parolen: Ikke en øre til militærvæsenet – d.v.s. til dansk militærvæsen. I alle demokratiske lande raser kommunisterne nu mod *deres eget lands* forsvar, medens de finder Sovjetunionens og de andre kommunistiske landes vældige rustninger ganske i orden! Dermed har de danske kommunister klart bevist, at deres fredstale er hyklerisk, og de har aflagt et tindrende klart vidnesbyrd om, at det ikke er Danmarks og danske arbejderes interesser, som er deres ledestjerne, men at de alene følger deres 'Herres Stemme' i Moskva."³²

I dele af den socialdemokratiske agitation levnedes der således ikke plads til bare et gran af loyalitet over for fædrelandet hos de danske kommunister, og faktisk tillod den daværende diskurs, at Ole Bjørn Kraft direkte kunne beskyldes *Land og Folk* for landsforræderi i en Rigsdagsdebat i begyndelsen af 1948. Det skete på baggrund af en række artikler, som efter hans mening mistænkeliggjorde den danske udenrigspolitik.³³

Den jødiske trussel mod den kristne, vestlige civilisation

Den jødiske kultur, adfærd og moral kunne i den antisemitiske sprogbrug udgøre en trussel mod hele den vesteuropæiske, kristne kultur, og for antisemitterne re-

præsenterede jødernes fremmedartethed den fuldstændige modsætning til den vestlige kulturarv. En fredelig sameksistens var derfor utænkkelig, og tankemåden havde sin forløber i den klassiske kristne anklage mod jøderne for som folk at bære skylden for Kristi korsfæstelse.

Temaet findes implicit i væsentlige dele af den antisemitiske agitation, men her skal nævnes nogle eksplicitte eksempler. I Olga Eggers' artikelserie anføres, at den jødiske moral "er som et Slag i Ansigtet paa den ny-testamentlige Aand, der i det store og hele er den hvide Races aandelige og sociale Grundlag."³⁴ Et andet eksempel findes i Erling Hallas' *Racekamp* (udgivet af DNSAP (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti)): "Jødedom og Kristendom har intet som helst med hinanden at gøre, ja, de repræsenterer ideologisk set to modsatte Troslærere, der stadig ligger i Krig med hinanden. [...] hvis Kristendommen falder for Fristelsen til at bygge Bro mellem Kristendom og Jødedom, vil Jødedommen sejre og den kristne Kirke styrte i Grus."³⁵

Lorenz Christensen berører ligeledes temaet, når han i *Det tredje Tings* afsluttende afsnit beskriver en substantiel og direkte modsætning mellem dansk og jødisk kultur: "Dansk Sind, dansk Sprog og dansk Kultur har skabt nok saa store Værdier, som, selv om de ikke gør Krav paa at have givet den kulturelle og ideelle Indstilling i hele Verden sit Præg, kan staa Maal med alt, hvad Jøderne har præsteret, ja, mere end det. Og det danske Folk har ligesaa lidt som noget andet vesteuropæisk Folk Anledning til at bøje sig for Talmud-moral. Derfor burde det vel være paa Tide, at ogsaa det danske Folk – efter at det altfor længe har ladet sig føre paa Vildspor af Jødemagten – baner sig Vejen ind i en friere, lykkeligere Fremtid – udenom Jødemagten!"³⁶

Den kommunistiske trussel mod den kristne, vestlige civilisation

For nogle meningsdannere var kommunisme ikke blot en anden ideologi eller et anderledes politisk system, men karakteriseredes i stedet ved en anden moral og et helt anderledes tankesæt – en moral og livsindstilling som opfattedes som fundamentalt i modstrid med det vestlige, kristne kulturgrundlag. Derved blev kommunismen en trussel ikke bare mod demokratiet, men hele den vestlige civilisation, som de følgende eksempler illustrerer.

Når Harald Petersen betegnede kommunisterne som et fremmedlegeme, kan udtrykket ses i dette lys, men Hans Bølling inddrager også temaet, når han (efter en henvisning til de danske kommunistiske dagblade, *Arbejderbladet* og *Land og Folk*) skriver: "Den Stilling, Kommunismens Talsmænd indtager i Spørgsmaal om Moral, Kultur, Traditioner og meget andet, er atter og atter forskellig fra den traditionelle Indstilling og har sine Rødder og søger sin logiske Begrundelse i en ateistisk Idéverden og i en rent materialistisk Filosofi. Det ligger os fjernt at kalde denne Stillingtagen umoralsk, thi den er moralsk, saa vidt som den bunder i en dyb og ærlig Overbevisning. Men den er en Konsekvens af *en anden Moral* end den, der hidtil forkyndtes i det kristne Vesterland, den har et andet Udspring, selv om den har laant overmaade meget af den Kultur og religiøse Tro, som den haaber engang at kunne kalde sine afdøde Forgængere, og den vil, om den sejrer, give Mennesket en ny, helt underordnet og afhængig Stilling overfor Samfundet."³⁷ Til slut sammenfatter Bølling: "Kampen mellem Kommunisme og vesterlandsk Demokrati er derfor ikke kun en politisk Kamp, men ogsaa og først og fremmest en aandelig Kamp."³⁸

I første nummer af *Demokratiske breve* hedder det i artiklen "Til personlig Underretning, Vi er med i et mægtigt

Fællesskab", der er udformet som et programskrift for Atlantsammenslutningen:

"Man hører Røster, som hævder, at selv om vi gaar til Grunde, saa vil vor Kultur eller i al Fald Menneskeheden dog overleve. Hvilken Arrogance over for vort nuværende Slægtled!

Nej, vi og vore Børn vil overleve! Det er derfor vi yder vore Ofre til det atlantiske Samarbejde, som det eneste mulige Svar paa Verdenskommunismens og Moskvas Trusel mod vor demokratiske Samfundsorden og vor menneskelige Eksistens."³⁹

Her gør man således ikke kun brug af rationelle argumenter rettet mod den sovjetiske militære oprustning og faren for krig, Atlantsammenslutningen fremstiller derimod med følelseladede argumenter kommunismen som en trussel mod selve den vestlige civilisation.

Kommunisterne blev på samme vis fremstillet som noget farefuldt og fremmed for det danske samfund, da daværende statsminister Knud Kristensen i en tale i februar 1946 satte dem i forbindelse med efterkrigstidens mest uhyrlige fjendebillede, nazisterne: "Den største Fare for den Politik, vi ønsker at føre, kommer imidlertid fra Kommunisterne Side, og derfor er jeg optaget af at vende mine Vaaben imod dem, ogsaa fordi Nazismen har et ikke ringe Raaderum indenfor Kommunistpartiet."⁴⁰

I forlængelse af temaet om civilisationstruslen optræder endvidere et undertema, der betegner kommunismen og særligt stalinismen som en religion og dermed en trussel mod kristendommen og den kristne civilisation.

Når AIC i pjecen *Krustjovs hemmelige tale om Stalin* benytter sig af sammenkædningen mellem kommunisme og religion ved fx at kalde pjecens sidste afsnit for "Stalins danske tilbedere" og anføre, at Stalins død "gav anledning til nye *panegyriske* hyldester til Stalin fra danske kommunisters side"⁴¹, er det nok i høje-

re grad et retorisk trick, der skal udstille kommunisternes vildfarelse, end en argumentation for, at kommunismen udgør en trussel mod kristendommen. Men i den næsten samtidige pjeces *Kendsgerninger om børn under kommunismen* fra Atlant-sammenslutningen er hensigten med især nogle bidende billedtekster mere tvetydig. For mens hovedteksten søger faktisk at opregne de omfattende tiltag i Sovjet og de østeuropæiske kommuniststater i bl.a. undervisningssektoren – naturligvis med et kritisk perspektiv – så kommer tendensen for alvor til udtryk gennem pjecens billedtekster. Fx ledsages et billede af en gruppe 6-7-årige russiske børn siddende på gulvet foran en lærerinde, som peger med pegepinden på en stor Stalin-statue, af billedteksten: “Officielt findes der trosfrihed i det kommunistiske samfund, men i skolerne opdrages børnene til en ny tro. Troen på statens ufejlbarlighed!”⁴² Et billede af en større mængde unge russere, som bærer et stort Stalin-portræt i et optog, suppleres med teksten: “Den kommunistiske ungdomsbewægelse er obligatorisk for alle unge og benyttes som et vigtigt led i opdragelse til massepsykose og heltedyrkelse.”⁴³

Modtageren kan utvivlsomt fornemme, at man som kristen vesterlænding har god grund til at føle sig utryk ved kommunisterne og det kommunistiske system.

En xenofobisk antikommunisme

Når danske jøder sammenlignes med faldskærmstroppe, og de danske kommunister betegnes som et fremmedlegeme i det danske samfund, er det tydeligt, at det er de samme temaer og tankefigurer, som optræder både i antisemitismen og antikommunismen. I dette tilfælde er det spørgsmålet om jødernes og kommunisternes dobbelte loyalitet, som fører til beskyldninger om landsforræderi. I andre tilfælde er det forestillingen om, at alle medlemmer af en gruppe arbejder for den samme

Der Marxismus ist der Schutzengel Wählt des Kapitalismus Nationalsozialisten Liste 1

I de tyske nazisters propaganda findes der flere eksempler på, at antisemitisme og antikommunisme kunne gå hånd i hånd. På den nazistiske valgplakat fra 1932 beskyttes den jødiske kapital af socialisterne og kommunisterne, som personificeres af en krigerisk skytsengel udrustet med kulle (Morten Thing: Anti. Begreberne antikommunisme – antisemitisme og deres historie. Roskilde 2003, s. 17).

overordnede plan og styres fra et højere sted, der anvendes både mod jøderne og kommunisterne. Denne konspirationsmyte er så udbredt og relativt ensartet, at den må anses for at være et fundamentalt, adfærdsbaseret fjendtlighedstema. Alligevel er der med henblik på begge temaers anvendelse i antikommunismen grund til at tage forbehold over for en ensidig afskrivning af temaerne som ren xenofobisk antikommunisme. For styret i Moskva og undertiden den sovjetiske efterretningstjeneste har beviseligt været i kontakt med de nationale kommunistpartier i Vesteuropa, og derfor kan der også optræde elementer af realistisk fjendtlighed i temaerne. Når

anklagerne mod de danske kommunister imidlertid udviklede sig i retning af, at enhver kommunist hemmeligt arbejder for at infiltrere vigtige organer og samfundsinstitutioner i sit fædreland for at fremme den kommunistiske verdensrevolution, er der derimod tale om xenofobisk antikommunisme. Det samme gør sig gældende, når kommunisterne under ét betegnedes som landsforrædere, mens anklagen i virkeligheden ofte bundede i socialdemokraternes frygt for konkurrencen fra kommunistpartiet, eller at kommunisterne med deres engagement i kulturradikalismen ligesom jøderne blev set som repræsentanter for det onde i moderniteten.

Truslen mod den vestlige, kristne civilisation kunne afhængigt af afsenderen både tillægges jødedommen og kommunismen, og jøder og kommunister blev tilskrevet en fremmed moral, væsensforskellig fra den vestlige. Det er en anklage uden rationel substans, bortset fra at kristendom selvfølgelig er svært forenelig med både jødedom og kommunisme. Anklagens implicite forsøg på at gøre jødedom og kommunisme til trusler mod selve den vestlige civilisation gennem deres blotte eksistens er xenofobisk i sin grundvold, og dens absurditet giver næring til tanken om, at temaet er et retorisk trick, der søger at udnytte følelsesbetonede emner som religion, kultur og identitet.

Selvom den antikommunistiske litteratur indeholder væsentlige elementer af realistisk fjendtlighed og benytter sig af saglig argumentation og dokumentation i en grad, som antisemitismen i al dens irrationalitet aldrig vil kunne påberåbe sig, har denne undersøgelse vist, at centrale temaer i antikommunismen har et betydeligt xenofobisk skær. Når tankefigurer fra den rabiate og fundamentalt irrationelle antisemitiske litteratur går igen i antikommunismen, mister argumenterne deres tyngde. En komparativ undersøgelse af to umiddelbart væsensforskellige former

for fjendskab kan således anvendes til at dekonstruere argumentationen og finde ind til de bagvedliggende fjendebilleder, og i nærværende artikel er det blevet vist, at selv den salonfæhige danske antikommunisme indeholdt adskillige irrationelle elementer.

¹ Poul Villaume: *Allieret med forbehold*. København 1995, s. 783.

² Sofie Lene Bak: *Studier i dansk antisemitisme 1930-1945. Brydninger i den nationale selvforståelse*. Ph.d.-afhandling. København 2003. Sofie Bak udviklede begrebsapparatet med inspiration fra den canadiske historiker Gavin I. Langmuir.

³ Sst. s. 9-11.

⁴ Sst. s. 13.

⁵ Sofie Lene Bak: *Brydninger i den nationale selvforståelse. Studier i dansk antisemitisme omkring den anden verdenskrig*. *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, vol. 1. 2004, s. 19.

⁶ Sst. s. 21 og Bak: *Studier...*, 2003, s. 13-14.

⁷ Bak: *Studier...*, 2003, s. 10 og Gavin I. Langmuir: *Toward a Definition of Antisemitism*. Helen Fein (red.): *The Persisting Question. Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*. Berlin/New York 1987, s. 103-104.

⁸ Serien betegnes som “Samlet af Olga Eggert” – om artiklerne er sakset fra udenlandske blade, skrevet af hende selv, eller det er en kombination, kan ikke fastslås med sikkerhed.

⁹ Olga Eggert: *Historisk Strejflys over Verdensjødedommen*. *Kamptegnet*, vol. 14. 5. juli 1940, s. 2.

¹⁰ Eggert: *Historisk...*, *Kamptegnet*, vol. 15. 12. juli 1940, s. 2.

¹¹ Eggert: *Historisk...*, *Kamptegnet*, vol. 31. 1. november 1940, s. 2.

¹² Harald Nielsen: *Faldskærmstroppe* (1943). Harald Nielsen: *Selvafsløringer*. København 1948, s. 16 og 24.

¹³ Se fx Morten Thing (red.): *Guldet fra Moskva. Finansieringen af de nordiske kommunistpartier 1917-1990*. København 2001, s. 165-186, samt “*Vor Kamp vil vokse og styrkes*”. *Doku-*

menter til belysning af Danmarks Kommunistiske Partis og Frit Danmarks virksomhed 1939-1943/44. Hans Kirchhoff og Aage Trommer (udg.). København 2001.

¹⁴ Bjørn Svensson: *Sådan er Kommunisterne*. København 1949, s. 8

¹⁵ Hans Bølling: Det kommunistiske Problem. *Gads danske Magazin*, vol. 40. 1946, s. 129. Talen citeres også i *Jyllands-Posten* d. 17.2.1946, dog med en uoverensstemmelse i slutningen af citatet, som ifølge *Jyllands-Posten* lød: "det optræder som et Fremmedelement i den danske Samfundsorganisme."

¹⁶ Bølling: Det kommunistiske..., 1946, s. 130.

¹⁷ Sst. s.132.

¹⁸ *Demokratiske breve*, vol. 58. 1959, s. 2.

¹⁹ *Folkefront: Et kommunistisk våben/Folkefronten. Kommunismens farligste våben. Atlantsammenslutningen* (udg.). København 1956, s. 3.

²⁰ Sst. s. 34.

²¹ Bølling: Det kommunistiske..., 1946, s. 131.

²² Ole Bjørn Kraft: *Vé de besejrede*. København 1962, s. 11, 23 og 183.

²³ Eggers: Historisk..., *Kamptegnet*, vol. 15. 12. juli 1940, s. 2.

²⁴ Harald Nielsen: *Skriften paa Væggen* (1944). Harald Nielsen: *Europas Ødelæggelse*. København 1944, s. 99.

²⁵ Lorenz Christensen: *Det tredje Ting*. 2. del. København 1943, s. 525.

²⁶ Bølling: Det kommunistiske..., 1946, s. 129.

²⁷ *Kommunisternes politiske Karrusel. En Dokumentation*. Arbejderbevægelsens Informations Central (udg.). København 1946, s. 24.

²⁸ Svensson: *Sådan...*, 1949, s. 168.

²⁹ Sst. s. 173.

³⁰ Se fx Hans Kirchhoff: *Samarbejde og modstand under besættelsen: En politisk historie*. Odense 2001.

³¹ Svensson: *Sådan...*, 1949, s. 184.

³² *Fred eller propaganda?* Arbejderbevægelsens Informations Central (udg.). København 1950, s. 32.

³³ Ole Bjørn Kraft: *Danmark skifter kurs. En konservativ politikers erindringer 1947-1950*. København 1975, s. 37-39.

³⁴ Eggers: Historisk..., *Kamptegnet*, vol. 14. 5. juli 1940, s. 2.

³⁵ Erling Hallas: *Racekamp: Vejledning til Forstaaelse af Jødeproblemet*. Bovrup 1941, s. 29.

³⁶ Christensen: *Det Tredje...* 2. del, 1943, s. 526.

³⁷ Bølling: Det kommunistiske..., 1946, s. 135-136.

³⁸ Sst. s. 140.

³⁹ *Demokratiske breve*, vol. 1, 1951, s. 2.

⁴⁰ Bølling: Det kommunistiske..., 1946, s. 129.

⁴¹ *Krustjovs hemmelige tale om Stalin*. Arbejderbevægelsens Informations Central (udg.). København 1956, s. 32., s. 105 og s. 108 – min kursivering.

⁴² *Kendsgjerninger om børn under kommunismen*. Atlantsammenslutningen (udg.). København 1955, s. 10 og 11.

⁴³ Sst. s. 14 og 15.